

E

EAST INDIA COMPANY.

(bk. İNGİLİZ DOĞU HİNDİSTAN ŞİRKETİ).

EB

(أَب)

Arapça'da baba anlamında daha çok künyelerde kullanılan kelime.

"Baba olmak" anlamındaki übüvvet kökünden türeyen Sâmi dillere mahsus bir kelime olup "baba, amca, daha önceki atalar, vasî, hâmi, bir şeyi, bir sanatı icat eden veya meydana gelmesine sebep olan kimse" mânalarında kullanılmaktadır. Kelimenin çoğul şekli olan âbâ "felekler" anlamında da kullanılmıştır (bk. ÂBÂ).

Eb muzaf (tamlanan) olduğu zaman ebû (ebâ, ebî) şeklini alır. Bazı kelimelerle meydana getirdiği terkiplerde ise mübalağa ifade eder: Ebû'l-hayr (hayır sahibi, çok hayır yapan), ebû'l-hasenât (çok iyilik yapan), ebû cehl (çok cahil, çok zorba), ebû leheb (ateş püsküren veya ateşte çok yanacak olan), ebû zeheb (para babası, çok zengin), ebû nasr (çok başarılı), ebû'l-hevl (çok korkunç şey, sfenks) gibi. Ebû kelimesi, Arap toplumunda büyük oğlun veya nâdirenen büyük kızın adına izâfetle bir şahsın künyesi olarak da kullanılır. Ebû'l-Kâsım, Ebû Zeyd, Ebû'l-Hasan vb. Ayrıca hayvan, bitki ve yer isimleri için de kullanılmıştır: Ebû eyyûb (deve), ebû ca'de (kurt), ebû'l-husayn (tilki), ebû ferve (kestane), ebû'n-nevm (haşhaş), Ebû Kubeys (Mekke'de bir dağ), gibi. Mecdüddin İbnü'l-Esîr'in, bu ve benzeri kelimelere dair *el-Muraşşâ fi'l-âbâ ve'l-ümmehât ve'l-benîn ve'l-benât ve'l-ezvá ve'z-zevât* adlı alfabetik eseri İbrâhim es-Sâmerrâî tarafından yayımlanmıştır (Bağdad 1391/1971). Halk dilinde, ebûnun kısaltılmışı olan bû veya bâ isimlerin başına getirilerek kullanılır (Bû Yezîd-Bâ Yezîd, Bû Kesîr-Bâ Kesîr). Bu kullanım şekli Kuzey Afrika Arapçası'nda oldukça yaygındır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-Ârab, "ebv" md.; *Kâmus Tercümesi*, "übüvvet" md.; *Kâmûs-ı Türkî*, "eb" md.; *Türk Lugatı*, "eb" md.; *el-Mu'cemü'l-kebîr* (nşr. Mecmau'l-Lugatî'l-Arabiyye), Kahire 1981, "übüvvet" md.; "Ebû", *İA*, IV, 8; *Âzretâş Âzernûş*, "Eb", *DMBİ*, II, 295-296.

HULÛSİ KILIÇ

EBÂBİL

(أَبَائِيل)

Kur'ân-ı Kerîm'de Ebrehe'nin ordusunu helâk eden kuşlar hakkında kullanılan bir tabir (bk. FİL SÜRESİ).

EBÂN b. ABDÜLHAMÎD

(أَبَان بن عبد الحميد)

Ebân b. Abdilhamîd b. Lâhiik b. 'Ufeyr el-Lâhikî er-Rekâşî (ö. 200/815-16)

Fars asıllı Abbâsî şairi.

135 (752) yılında Basra'da doğduğu sanılmaktadır. Bekr kabilesine mensup Şeybân b. Zühl'ün soyundan gelen Basralı Rekâşîler'in âzâtıdır. Sanatkâr bir aileden gelen Ebân'ın dedesi Lâhiik, babası Abdülhamîd, kardeşi Abdullah ve oğlu Hamdân ile torunu Ebân b. Hamdân da edip ve şairdi. Bu sebeple İbn Reşîk el-Kayrevânî, Lâhikîler'i köklü şair aileleri arasında saymaktadır. Ancak bu aileden gelen şairlerin büyük bir kısmının velûd oldukları söylenemez.

Ebân Basra'da yetişti, burada eğitim gördü ve ömrünün büyük bir kısmını bu şehirde geçirdi. Hayatının bu dönemiyle ilgili olarak şiirleri, didaktik manzum eserleri ve Pehlevîce'den Arapça'ya yaptığı tercümelerin dışında bilgi edinilebilecek bir kaynak mevcut değildir. Ancak bir ilim ve kültür merkezi olan Basra'da dinî ve edebî çevrelerle ilişki içinde bulunmuş ve bu alanlarda kendisini yetiştirmiş olmalıdır. Onun Basra'daki edebî faaliyetlerinin büyük bir kısmı bazı komşularını, şair arkadaşlarını ve muganniyeleri hicvetmekten ibarettir. Nitekim aralarında dostluk bulunmasına rağmen şair Muazzel b. Gaylân ile Ebân birbirlerine karşı ağır hicivler yazmışlar, Muazzel onu zındıklık ve Manîseistlik'le suçlamış, Ebân ise Muazzel'i fizikî ve ahlâ-

kî bazı kusurlarından ötürü hicvetmişti (Ebû Bekir es-Sülî, s. 6-7). Bu dönemdeki çalışmaları arasında ayrıca iki kasidesi bulunmaktadır. Bunlardan biri Basralı Kadı Sevâr b. Abdullah'a yazdığı mersiyedir. Bu şiir, onun üstün yetenekli bir sanatkâr olacağını gösteren çok başarılı bir tip tahlilidir.

Ebân'ın 170 (786) yılından sonra, Bermekîler'le tanışmak ve Abbâsî sarayı çevresindeki sanatçılar arasında kendisine bir yer edinmek için Bağdat'a gittiği anlaşılmaktadır. Önce Vezir Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî'nin oğlu Fazl ile tanıştı; ona, diğer şairlerin kasidelerinden farklı olarak, kendi yazısının ve hitabetinin güzelliğinden, şiir, dil ve rivayet sahalarında ki üstün meziyet ve kabiliyetlerinden söz ettiği bir şiirini takdim etti. Fazl daha sonra Ebân'ı babası Yahyâ ve kardeşi Câfer'le tanıştırdı; bunlar şairi kendilerine müşavir ve çocuklarına muallim yaptılar. Böylece Ebân, bir Bermekî şairi olarak onların maddî yardım ve iltifatlarına mazhar olmuştur. Fazl 175 (791) yılında, Yahyâ b. Abdullah el-Alevî'nin Deylem'deki ayaklanmasını bastırınca Ebân hem onu hem de Hârûnürreşid'i birkaç kasideyle övdü. Ebân, Hârûnürreşid'e yakın olma ve onun himayesine girme arzusunu çeşitli vesilelerle ifade ediyordu. Alevî olan Ebân'a, Alevîliğe karşı çıkması ve halifeliğin Abbâsî hânedanının hakkı olduğunu müdafaa etmesi durumunda himaye görebileceği söylenince şair, halifeliğin Abbâsîler'in hakkı olduğuna dair uzun bir kaside yazarak Fazl b. Yahyâ'ya verdi. Fazl kasideyi Hârûnürreşid'in huzurunda okudu; bunun üzerine Ebân'a 20.000 dirhem verildi. Bundan sonra Ebân'ın Yahyâ b. Hâlid nazarındaki değeri de arttı ve Yahyâ onu 184 (800) yılında Divânü's-Şi'r'in başına getirdi. Bu divan, önde gelen sanatkârlar tarafından Bermekîler hakkında yazılan şiirlerin toplanıp değerlendirildiği ve maddî karşılıklarının takdir edildiği bir yerd. Ancak Ebân'ın bu göreve getirilmesi, Ebû Nüvâs başta olmak üzere birçok şairin kendisine karşı tavır almasına sebep oldu. Nitekim Ebû Nüvâs şiirlerinde onu hicvetmiş, Ebân da karşılık vermiştir (Ahmed Ferîd Rifâî, I, 430). Yahyâ b. Hâlid, Ebû Nüvâs'tan *Kelîle ve Dimne*'yi naz-

EBÂN b. ABDÜLHAMÎD

ma çekmesini isteyince bu rekabet daha da şiddetlenmiş; Ebân, Yahyâ'yı bu işi kendisinin yapması hususunda ikna etmiş, evine kapanıp üç dört ay zarfında *Kelîle ve Dimne*'yi 5000 (veya 14.000) beyit halinde nazma çekerek Yahyâ ile oğlu Fazl'dan büyük câizeler almıştır.

Hârûnürreşîd'in 187 (803) yılında Bermekî ailesini devlet yönetiminden uzaklaştırmasına kadar Ebân onların himayesinde kaldı. Bu tarihten sonra onun, Me'mûn zamanına (813-833) rastlayan vefatına kadar Bermekîler'i veya başkalarını herhangi bir şekilde andığı bilinmemektedir. Bu süre içerisinde didaktik şiirle meşgul olduğu tahmin edilmektedir.

Câhiz, Ebân'ı orijinal görüşlere sahip akıllı bir kişi diye över. Ayrıca Hammâd Acred, Vâlibe b. Habbâb ve Mutî b. İyâs gibi, müstehcen ve edebe aykırı şiirler söyleyen şairlerle birlikte fazlaca görülmesinden dolayı, başta Ebû Nûvâs olmak üzere bazı şair ve âlimler tarafından zındıklıkla suçlandığını hatırlatır ve Ebân'ın sarhoşken bile onlardan daha akıllı olduğunu, ancak inancı hakkında görüş belirtmeyeceğini söyler. Bu ithamlara karşılık Ebân'ın dinî vecibeleri yerine getiren ve İslâm fıkını bilen bir kimse olduğuna dair kuvvetli rivayetler de vardır.

Şiir ve hitabet gibi edebî sahalarda kabiliyetini erken yaşlarda ispat eden Ebân, aynı zamanda mantık ve aklî ilimlerle de ilgilenen çok yönlü bir âlimdir. Kendini beğenen bir mizaca sahip olduğundan her vesileyle bu meziyetlerinden bahseder. Ebân'ı Beşşâr b. Bürd ve Ebû Nûvâs'la mukayese edenler, bu şairlerin şiir sanatıyla ilgili farklı görüşler belirtmişlerse de onun bir başka sanatı başarı ve bu sahada geçilemediği hususunda ittifak etmişlerdir. Bu sanat, didaktik şiir de denilebilen bir nazım türü olup bir kitabı, dinî veya edebî bir metni kolaylıkla ezberlenip öğrenilmesi için manzum olarak ifade etmekten ibarettir. Bunu en güzel şekilde Ebân yapmış ve çocuklar için didaktik şiirler yazmıştır. Ebân özellikle bu yönüyle ve bu tür eserlerinin en önemlisi olan *Kelîle ve Dimne* ile tanınmıştır. *Kelîle ve Dimne* günümüze kadar gelmemiş, ancak Ebû Bekir es-Sûlî'nin *Kitâbü'l-Evrâk* adlı eserinde bulunan seksen beyitlik bir bölümünü önce A. Krinsky (Moscow 1913) ve Ahmed Ferîd Rifâî (*Âşrû'l-Me'mûn*, II, 321-324) yayımlamış, daha

sonra da Sûlî'nin *Kitâbü'l-Evrâk*'ı içinde neşredilmiştir (s. 46-50). Ebân ayrıca "Kaşidetü's-şîyam ve'z-zekât" adıyla bir kaside yazmıştır ki bu şiir kısmen mevcuttur (bk. Ahmed Ferîd Rifâî, II, 325-326; Ebû Bekir es-Sûlî, s. 51-52). Bunlardan başka kaynaklarda zikredilen eserleri arasında yaratılışa, dünyaya ve bazı mantık konularına dair "Zâtü'l-ḥalel" adlı bir müzdevicesi vardır.

Ebân, Pehlevî dilinde ve Sanskritçe yazılmış eserleri manzum olarak Arapça'ya nakleden bir şairdir. *Kitâbü Mezdek*, *Kitâbü Sindbâd*, *Sîretü Erdeşîr*, *Sîretü Enûşîrvân*, *Belevher*, *Yudâsef* (*Budâsef*) ve *Hulûmü'l-Hind* bu tür eserlerdir. Ebân manzum eserlerinde o dönemde tercih edilen recez veznini kullanmıştır. Bu vezinle yazılan hacimli eserlere müzdevic veya müzdevice denir. Bu şeklin ilk Arapça örneklerini onun verdiği kabul edilir (Çetin, s. 68). Daha sonra birçok kişi tarih, tıp, dil, felsefe vb. konularda aynı tarzda eserler nazmetmiştir.

Şiirleri toplanan ancak yayımlanmayan (Muhammed Ferîd Gâzî, *Eş'ârü Ebân*, bitirme tezi, Paris 1958) Ebân hakkında ayrıca İsmet Abdullah Gûşe bir yüksek lisans çalışması yapmıştır (*Şi'ru Ebân b. 'Abdilhâmid el-Lâhikî*, Kahire Üniversitesi, 1967).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Murtez, *Ṭabaḳâtü's-şu'arâ* (nşr. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc), Kahire 1976, s. 202-204, 240-241; İbn Abdürabbih, *el-İḳdû'l-ferîd*, Kahire 1962, IV, 203-205; Ebû Bekir es-Sûlî, *Kitâbü'l-Evrâk: Aḥbârü's-şu'arâ*'i'l-muḥdeşîn (nşr. J. Heyworth Dunne), Beyrut 1982, s. 1-52; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eḡânî*, Beyrut 1958, XXIII, 20-21; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 172, 232; Şerîf el-Murtazâ, *Emâli'l-Murtażâ* (nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm), Dâru İhyâi'l-kütübî'l-Arabiyye 1954, I, 187; Hatîb, *Târîḫü Bağdâd*, VII, 44-45; Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hiżânetü'l-edeb*, III, 458; İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-ʿUmde* (nşr. Muhammed Karkazan), Beyrut 1408/1988, II, 1079; C. Zeydân, *Âdâb*, II, 386-387; Ahmed Ferîd Rifâî, *Âşrû'l-Me'mûn*, Kahire 1346/1927, I, 429-434; II, 317-332; Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul 1973, s. 68; Ömer Ferruh, *Târîḫü'l-edeb*, II, 167-169; Şevki Dayf, *Târîḫü'l-edeb*, III, 330-334; Brockelmann, *GAL* (Ar.), III, 104-105; Sezgin, *GAS*, II, 515-516; M. Th. Houtsma, "Ebân", *IA*, IV, 2; S. M. Stern, "Abân b. 'Abd al-Ḥamid", *EI*² (Ing.), I, 2; I. Abbas, "Abân b. 'Abd al-Ḥamid", *Elr.*, I, 58-59; İsmet Abdullah Gûşe, "Ebân el-Lâhikî", *Meusâ'atü'l-ḥadâretü'l-İslâmiyye* (Fısla tecribiyye), Amman 1989, s. 19-21; Âzertâş Âzer-nûş, "Ebân b. 'Abdilhâmid Lâhikî", *DMBİ*, II, 347-349.

NECATİ KARA

EBÂN b. OSMAN b. AFFÂN

(أَبَانُ بْنُ عَمَّانَ)
Ebû Saîd Ebân b. Osmân
b. Affân el-Ümevî
(ö. 105/723)

Medine valisi, muhaddis tâbiî.

Babası Hz. Osman, annesi Ümmü Amr bint Cündeb ed-Devsîyye'dir. Künyesi-nin Ebû Abdullah olduğu da söylenmektedir.

On altı yaşlarında iken katıldığı Cemel Vak'ası'nda (36/656) Hz. Âişe tarafında yer aldı; orduda bozgun başladığını görünce de bazı kimselerle birlikte savaş yerini terketti. 76 (695) yılında Halife Abdülmelik b. Mervân kendisini Medine'ye vali tayin etti. Bu görevde kaldığı yedi yıl süresince beş defa hac emirliği yaptı. Valiliği sırasında Medine'ye Nevfel b. Mûsâhik'i kadı tayin etmekle birlikte zaman zaman kendisinin de bu görevi yürüttüğü rivayet edilir. 83'te (702) valilikten azledilen Ebân b. Osman'ın Mekke valiliği yaptığı da söylenmektedir. Eğer bu rivayet doğru ise Halife Abdülmelik tarafından bu iki göreve aynı zamanda tayin edilmiş olmalıdır (İbn Fehd, I, 228-229).

Ebân babasından, Zeyd b. Sâbit ve Üsâme b. Zeyd'den hadis rivayet etmiş, kendisinden de oğlu Abdurrahman, Ömer b. Abdülazîz, Zührî, Amr b. Dînâr, Ebû'z-Zinâd ve daha başkaları rivayette bulunmuşlardır. Zehebî kendisinden rivayet edilen hadislerin fazla bir yekûn tutmadığını söylemektedir. Yahyâ el-Kattân Ebân'ı Medine'nin on fakihî arasında saymakta, Amr b. Şuayb da hadisi ve fıkıhı ondan daha iyi bilen birini görmediğini söylemektedir. Fıkıh bilgisinin gelişmesinde babasından öğrendiği kazâî hükümlerin önemli katkısı olmuştur. İbn Sa'd, İcî ve İbn Hibbân gibi hadis otoriteleri Ebân b. Osman'ın güvenilir bir muhaddis olduğunu kaydetmektedirler.

Siyer ve megâzî ilminin öncülerinden biri olan Ebân'ın bu konuyla ilgili hadisleri ihtiva eden *Kitâbü'l-Megâzî* adlı bir eserden bahsedilmekle birlikte bu kitabın Ahmer İakabîyle tanınan Ebân b. Osman b. Yahyâ el-Becelî'ye ait olduğu da ileri sürülmektedir.

Ancak Zübeyr b. Bekkâr veliaht Süleyman b. Abdülmelik'in o sırada Medine valisi olan Ebân b. Osman b. Affân ile görüştüğünü ve megâzîye dair eserinden kendisi için bir nüsha istinsah